

Gondolatok egy nem létező stratégiáról*

Hogyha esetleg nem jól tudom, azaz ha a magyar szaknyelv megújítására és megerősítésére mégis van már konkrét terv, van már stratégia, akkor ma indokolt lenne választ kapnunk, hogy most miért nem arról beszélünk. Hiszen egy akcióterv csak úgy ér valamit, ha megvalósul.

Ha pedig *nincsen stratégiánk*, akkor ezen a tanácskozáson bizonyára választ fogunk kapni arra, hogy *miért nincsen*. Indokolt lenne, hogy legyen, hiszen mai témakörünk nem először szerepel napirenden.

Ezek után nem kellene megkerülnünk a többi idekapcsolódó logikus és egyszerű kérdést sem: *Lényegében milyennek kellene lennie a szaknyelvépítés stratégiájának? Ennek megfogalmazásában kikre tartozna a kezdeményezés és az irányvétel?* Ha ez a lépés esetleg a Magyar Tudományos Akadémiát illetné meg, akkor az MPV-nek lehetne-e vele együtt lépnie? (Nem mondtam, de talán eddig is nyilvánvaló volt, hogy *nem nyelvészeti* föladról lenne szó, legfőljebb nyelvpolitikairól, de a magyar szaknyelv gyakorlati építése és ennek a folyamatnak a támogatása és serkentése közvetve tudománypolitikai és nemzetpolitikai kérdés és érdek is.)

Ezenkívül hasznos lenne tudnunk: hogyan csinálják ezt más kis népek? Mert hogy e tekintetben a kis és a nagy nyelvközösségek célja és tennivalója jelentős mértékben más és más, az nyilvánvaló.

S végül még azt a kérdést is föltehetjük: *mire számíthatunk, hogyha az említett föladatra vonatkozó elszántságunkból ma sem futja többre, mint hogy megállapodunk: ez ügyben máskor is össze fogunk jönni?* Hazafelé tartva majd magunkban mérlegeljük, hogy a *helyben járástól* lényegesen különbözik-e a *hagyományos ritmus*: egy kis lépést előre, kettőt hátra.

Nos, a *helyben járás* és a *nullastart* rokon fogalmak. Találkozhatunk velük sokfelé, így nemzetpolitikánkban is, annak pedig fogalmi és szóképzleti ellentmondásai, sajnos közismertek a mai magyar értelmiség számára. Nyolevanöt éve tapasztaljuk. Mindenesetre úgy látszik, ebben nem tudunk hatékonyan szót érteni, néha még megszólalni sem, noha ezek az aggasztó ellentmondások egyre nyomasztóbban és kézzelfoghatóbban vannak jelen mindennapjainkban. Ilyen időszzerű és figyelmeztető kérdésekre gondolok:

- az anyanyelv és a világnyelv viszonya,
- a szaknyelv és a köznyelv,
- az anyanyelv és a többnyelvűsödés,
- a nyelvművelés tekintélye és szerepe itthon és másutt,
- anyanyelvűségünk mai és várható gondjai, illetve hazai és európai helyzete.

Ezeknek a témáknak nem annyira az elmélete, sem a bibliográfiai jelenléte hiányzik, még csak nem is az őszinte és explicit kifejtése. Megnyugtató és konstruktív megválaszolásuk, úgy tapasztalhatjuk, nincs meg a köztudatban és mindennapjaink gyakorlatában, de még a holnapok reményében sem.

* (Elhangzott 2005. június 17-én a Magyar Professzorok Világtanácsának rendezvényén.)

A magyar szaknyelv más-más arányban van jelen nem nagy, de térben nem könnyen behatárolható nyelvközösségünknek különböző horizontális és vertikális rétegében. A tudományos életben köztudott a szerepe, de anyanyelvűségünknek ez itt is csak egy része. Fejlesztését és megtartását mindenestre elsősorban innen várhatjuk, a szaktudományok művelőitől.

A szaknyelv elégséges vagy elégtelen jelenléte életképességi fontosságú a köznyelv egészében is, és külön szinte valamennyi rétegében. Ezekben elsősorban szokászeti elemei révén érvényesül, de itt sem csupán a saját szakszókincsével, hanem – a poliszémia által – a köznyelvi szavak szaknyelvi jelentéseivel is.

Szaknyelv és köznyelv: a kettő eleve nem egy, de egymástól szétválaszthatatlanok, sőt *egymásnak* életfeltételei is. A médiát hallgatva, olvasva tapasztalhatjuk, hogy például egy-egy zenekritikából, csillagászati előadásból néha nem sokat értünk, jobbik esetben sokat nem értünk. Persze, ennek elsősorban nem nyelvi, hanem tárgyismereti oka szokott lenni. De azt leszögezhetjük: a köznyelv és a szaknyelv viszonya annál jobb, minél kevésbé jelent zsargont a szaknyelv a művelt átlagember számára, és mondanivalójához a szaktudós minél többet meríthet és merített a magyar köznyelvből.

Nemzeti megmaradásunk egyik feltételéről van szó. – Nagy szavak ezek, ám ha csak a fele lenne igaz, akkor sem hallgathatnánk el. De mielőtt ez utóbbit kifejténénk, a nemzeti érdek érvéhez hozzátehetjük: *egyetemes* emberi és tudományos hozadékot is ígér, sőt garantál, ha a magyar tudósok (s ezen a magyar anyanyelvű tudósokat értem) minden munkájuknak legalább a felét magyarul írják meg, a másik felének magyarra fordított szövegét pedig maguk lektorálják. Szerte a világon, ahol ilyen magyar tudósok, szakemberek élnek Új-Zélandtól és Dél-Afrikától kezdve Magyarországon át Chiléig és Kanadáig. Hiszen anyanyelvünk sorsa a nemzet sorsa.

Az említettek fölkérése, megnyerése és mozgósítása az MPV-nek is, de nem kevésbé egy átgondolt, nem elfektetett stratégia felelőseinek is méltó földadata lehetne (és lett volna már régóta).

Ezzel az igénnyel és szándékkal a *többynyelvűsödési hullám* iránya ugyan önmagában nem ellentét (legalábbis önmagában nem), sőt egyik elemi feltételként mindkettőben benne van a szakfordítás minőségi és átfogóságbeli erősítése is. Vagyis benne van a kritériumszintű igény is, hogy egyrészt hitelesebben, másrészt közérthetőbben fordítsunk, közvetítve a tudomány nemzetközi értékeit, másrészt átfogóbban és céltudatosabban kutassuk föl és juttassuk célba az egyetemes szellemi kincset.

Külön témánk lehetne tehát a fordító szakirodalom mozgósítása, igenis, a magyar szaknyelv megújításának keretében. Többek között egy ilyen jelmonddal: a világ szellemi közkincsének abból a legidősebb tartományából, amelyre a magyarságnak sürgős vagy általános szüksége lenne, *mi nincs meg magyarul* hozzáférhetően? Sőt mi az, amit a mai magyar nyelven kellene (újra is) hozzáférhetővé tenni? (A világháló korában ezt a kérdést okkal tehetjük föl, mert ha a megfelelő fordító a megfelelő helyszínen van, akkor nem minden sürgős anyaggal kell kiadóra várni, és pénztől függő, kockázatos példányszámról alkudozni, mivel a számítógép nemcsak a honlapokat jeleníti meg, hanem ugyanazon órában ki is nyomtathatunk dolgokat, akár százszámra is.)

A stratégiát viszonylag gyorsan, de hozzáférhetően és körültekintően kellene összeállítani, megfelelően ellenőrizve, hogy tartalmazza-e a vállalható legfontosabbakat.

A stratégiabizottságnak felelősséget kellene vállalnia, hogy belekerül a minimum, és hogy például évente egyszer a nyilvánosságnak vagy az MTA-nak – nem pedig csak az MPV-nek – számot ad az eltelt időszak aktualitásairól (eredményekről, akadályokról, esetleges új körülményekről).

A szakírónak (író/előadó szakembernek, -tudósnak) a legtöbb esetben nem kitalálnia kell a megfelelő és terjesztendő szakkifejezést, nyelvi megoldást, hanem először is fölismernie a jelölendő fogalmat, s tudnia, hogy ahhoz hol keresheti az esetleg már meglevő, megfelelő nyelvi jelet. Ez ugyanis mindig fontosabb, mint egyéni ötlettel magyaráítani. De – mint legilletékesebbnek – a szakírónak és a szakfordítónak munka közben örködni is lehetne és kellene a szótévesztések, átfelekések elkerülése és a szinonimák árnyalt használata fölött.

A szó – így a szakszó is – általában nem azt jelenti, amit „kell(ene)” jelölnie, hanem amit használóinak többsége tartósan ért rajta. Ez a különbség leggyakrabban akkor keletkezik, amikor

egy-egy közszó vagy kifejezés egyik nyelvből átkerül a másikba (vagy egyazon nyelv egyik szakterületéről a másikra). Néha más hangulati értékkel, máskor más jelentéssel, esetleg módosult alakban, más vonzattal.

Jóllehet most a szaknyelvnek és külön a magyar nyelvnek elsősorban a nyelvpolitikai és kevésbé a nyelvészeti, a filológiai elemzése szerepel napirenden, aligha mindegy, hogy *milyen szaknyelv* fejlesztésére és megtartására törekszünk. Ezért úgy vélem, hogy legalább egy mozzanatában ezt a minőségi kérdést ma sem lenne szabad megkerülnünk. Nem mindegy ugyanis, hogy a szaknyelv ápolásában tudatosan mire törekszünk, azaz törekszenek a leghivatottabbak. Még pontosabban: mire törekedjenek a szaktudományok hivatott művelői, a szakírók és a szakelőadók?

Fontos lenne ugyanis, hogy a sokarcú szaknyelv, vagyis az egy szaktudományok nyelvi mozaikja minél közelebb maradjon a köznyelvhez, vagyis hogy a köztük levő közérthetőségi sáv minél keskenyebbé váljon, a határ pedig minél kevésbé legyen éles. Fontos lenne, hogy egy-egy szakterület, egy-egy szaktudomány minél közérthetőbb maradjon, vagy minél inkább azzá váljon – elsősorban a határtudományok művelői számára. Másrészt viszont fontos lenne, hogy a szaknyelvből is gyarapodó köznyelv majd minél többet merithessen belőle, elsősorban a művelt nagyközönség anyanyelvi készségének gyarapítására. E tekintetben viszont annál jobb lesz az esélyünk, minél tisztább és gazdagabb a magyar szaknyelv művelőinek egyéni anyanyelvi készsége, vagyis minél életképesebb az anyanyelvi kultúrájuk.

Mindezek alapján jogunk, de nem kevésbé okunk is lehetne ezt a tanácskozást úgy fölfogni, hogy ez nem csupán egy az itt és ezért megszervezettek közül, tehát hogy nem kívülről várjuk (vagy nem is várjuk?) a lendítő erőt ahhoz, hogy megszűnjön a rutinos helyben járás, hanem ez most – akárhányan vagyunk is – olyan együttlét, amelyen a jelenleg legfontosabb alapelvek megvallásában erkölcsi konszenzusra juthatunk.

Például abban, hogy mai együttlétünk nemcsak megtisztelő alkalom, hanem elkötelező felelősségvállalás is anyanyelvünknek erről a jelentős sorsmozzanatról kezdeményező döntést hozni. Ezt a témát ugyanis nem az tette időszerűvé, mégpedig mostanában többször is, amiről az elmúlt évszázadban könyvtári tanulmány és kitűnő, ma is hasznos kézikönyvek jelentek meg (mint amilyen Grétsy László *Szaknyelvi kalauza* vagy a negyed századdal későbbi *Szaknyelvi divatok* Bíró Ágnes szerkesztésében, illetve a Péntek János szerkesztette Apáczai-kiadvány: a *Magyarul megszólaló tudomány*). Ma ez a kérdéskör elsősorban *anyanyelvűségünk lételemi dilemmájaként* merül föl – szinte hamleti súllyal.

Persze, stratégia létrehozására csak akkor érdemes vállalkoznunk, ha fölismertük legfontosabb föltételeit. Ilyenekre gondolok:

Egy ilyen stratégiának jó „fegyver”-ekre is szüksége van. Ilyen harci szerepet tölthet be a szaknyelvről is szóló, már meglevő magyar nyelvű és idegen nyelvű szakirodalom, a kitűnő magyar és nem magyar kézikönyvek – értelmező és helyesírási (szak)szótárak, enciklopédiák, szemléltető szótárak stb. –, valamint a kazetták és a lemezek sokasága. Ezek nagy része könnyen elérhető, csak bibliográfiai, tartalmi és hozzáférhetőségi adataikról kellene tájékoztatni az esélyes érdekelteket gyors, ellenőrzött és világos jegyzékben, megfelelő módon és helyen.

A művelődési minisztérium évente oszthatna díjat, elismerést a magyarul példásan publikáló és előadó szakemberek és tudósok között.

Az Anyanyelvápolók Szövetsége vagy más alkalmas testület az interneten, de ennek a szaknyelvi stratégiának a keretében nyithatna mindennapos szaknyelvi szolgálatot (ha az még nem létezik), mégpedig úgy, hogy ennek hollétéről, esélyes hasznáról folyamatosan tájékozódhasson is a magyar anyanyelvű szakközönség.

Lehetne a magyar nyelvtudomány sokszorta erősebb is, és életképesebb is, szaknyelvet sem létrehozni, sem megtartani nem lenne képes: műhelyben, lombikban, inkubátorban sem nyelvek, sem nyelvrétegek nem élnek. Élő nyelv fizikailag nincsen önmagában, hanem csak kommunikálás van mint élő folyamat. De kommunikálás sincsen önmagában, hanem csak a közösségi létben, akár

heterogén társadalom heterogén kommunikálásáról van is szó, akár homogén szakközösség viszonylag homogén nyelvhasználatáról. Ennek a stratégiának a színhelye tehát csakis a szaktársadalom tudományos és gyakorlati élettere lehet: szakfolyóiratokban, szakkönyvekben, előadásokon, konferenciákon, tárgyalóteremben, mérnöki rajzokon, a műhelyekben, a minisztériumokban, a médiában és a felsőoktatás tantermeiben, szakdolgozataiban és disszertációiban.

Miként anyanyelvet csak közösség hozhat létre, csak az fejleszthet, és csak az tarthat meg, úgy anyanyelvünk egyik rendkívül értékes rétegét, még ha az önmagában mozaikréteg is, elsősorban a magyar szakképzettségű és a magyart anyanyelvként ismerő és használó tudóstársadalom mozaik-közössége fejlesztheti a 21. század számára is egységessé és életképessé. És csak ez a közösség tarthatja meg. Nem bátor szándéknyilatkozattal, sem jó stratégiával, hanem jó stratégia sugallta és kalauzolta tudományos szaktevékenységgel – írásban és szóban. Tehát nem a nyelvről, sem a szaknyelvről kellene értekezniük (az a nyelvészek dolga), hanem *magyarul írniuk, előadniuk, megvitatniuk és tanítaniuk matematikát, fizikát, biológiát, orvostudományt, csillagászatot, kibernetikát, filozófiát* stb., stb.

Ezen a tanácskozáson tehát végre már nem szaknyelvi tanácskozásokhoz és ilyen tárgyú tanulmányok megírásához kellene jó útiterv, azaz megfelelő stratégia, hanem annak a szemléletnek, szándéknak és gyakorlatnak a meghonosításához, hogy az illetékes magyarságréteg (itt és szerte a világon) ezt az ügyet felelősséggel vállalja és a magáénak vallja. Ilyen szemlélet vállalásával és kialakításával a magyar szaktársadalom nemcsak elhangzott előadásaiban és megjelent írásaiban, hanem – a magában hordott és csak ott létező szaknyelvi készségével – személyében is nyelvi hordozójává válhat a magyar tudományos élet folyamatának, eredményeinek, terveinek és vitáinak, az egységes magyar nyelven belül pedig a fejlődés folyamatosságának, anyanyelvi és nemzeti megmaradásunknak.

Ágoston Mihály